

Yalçinkaya, H. & Salkım A. (2023). "Türkiye'de Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Orta Gelir Tuzağı İlişkisi Üzerine Literatür Taraması", *International Journal of Entrepreneurship and Management Inquiries*, 07(13), 183-203

Doi: 10.55775/ijemi.1373922

<https://dergipark.org.tr/en/pub/ijemi>

Başvuru Tarihi/Received Date: 10.10.2023 Kabul Tarihi/Accepted Date: 22.12.2023

Araştırma Makalesi/Research Article

Türkiye'de Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Orta Gelir Tuzağı İlişkisi Üzerine Literatür Taraması

Assoc. Prof. Dr. Hakan YALÇINKAYA, ORCID: 0000-0002-4818-4887,
Manisa Celâl Bayar University, Türkiye; mustafahakanyalcinkaya@gmail.com

Lecturer, Dr. Arzu SALKIM, ORCID: 0000-0002-6302-9957,
Manisa Celâl Bayar University, Türkiye; arzu.salkim@cbu.edu.tr

Literature Review on The Relationship Between Sustainable Economic Growth and Middle Income Trap in Türkiye

Abstract

It is said that the initial thoughts about the need for economic growth to be sustainable emerged in the aftermath of the Industrial Revolution, driven by the impact of increased production and population growth. During this period, there were significant income disparities between countries that rapidly increased their economic growth and those that could not complete the industrial revolution and were condemned to stagnant growth. Therefore, the concept of the middle-income trap has its roots in the slowdown in economic growth and per capita income averages. In this regard, the middle-income trap problem is also a growth-welfare issue. To overcome this problem and prevent the risk of falling into the trap, it is necessary to resolve the middle-income trap problem with sustainable and long-term economic growth performance. This article investigates the studies conducted on the middle-income trap in Türkiye and examines the results of the approach developed by Robertson and Ye, using the United States as a reference according to the literature review findings. While these results indicate that Türkiye is not in the middle-income trap, the method based on the per capita income average of world countries has determined that Türkiye is indeed in the middle-income trap.

Keywords: Sustainable Economic Growth, Middle Income Trap, Literature Study

Jel Classification: O40, O11, O10

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışmada, araştırma ve yayın etiği kurallarına uyulduğu yazarlar tarafından taahhüt edilmektedir.

Yazar Katkı Oranları: Birinci yazarın katkı oranı %100

Çıkar Beyanı: Yazarlar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

Etik Beyanı: Çalışma Etik Kurulu kararı gerektirmemektedir.

Türkiye'de Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme ve Orta Gelir Tuzağı İlişkisi Üzerine Literatür Taraması

Özet

Ekonomik büyümenin sürdürülebilir olması gerektiği ile ilgili ilk düşüncelerin sanayi devrimi sonrası meydana gelen üretim ve nüfus artışının etkisiyle gerçekleştiği söylenmektedir. Bu dönemde ekonomik büyümelerini hızlı bir şekilde arttıran ülkeler ile sanayi devrimini tamamlayamayan ve durağan bir büyüme mahkûm olan ülkeler arasında ciddi gelir farklılıklarının olduğu bilinmektedir. Bu nedenle ortaya çıkan orta gelir tuzağı kavramının çıkış noktası ekonomik büyüme de ve kişi başına düşen gelir ortalamasında meydana gelen yavaşlamalar olarak görülmüştür. Bu açıdan orta gelir tuzağı sorunu aynı zamanda bir büyüme-refah problemidir. Bu sorunun üstesinden gelebilmek ve tuzağa düşme riskinin önüne geçebilmek için sürdürülebilir ve uzun vadeli bir ekonomik büyüme performansı ile orta gelir tuzağı sorunu çözümlenmelidir. Bu makalede Türkiye de orta gelir tuzağı ile ilgili yapılan çalışmalar araştırılmış ve literatür tarama sonuçlarına göre Amerika Birleşik Devletleri'nin referans alınarak gerçekleştirilen Robertson ve Ye yaklaşımına dair sonuçlar incelenmiştir. Bu sonuçlar Türkiye'nin orta gelir tuzağında olmadığını göstermiş ise de dünya ülkelerinin kişi başına düşen gelir ortalaması baz alınarak yapılan yöntemde ise, Türkiye'nin orta gelir tuzağında olduğu tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sürdürülebilir Ekonomik Büyüme, Orta Gelir Tuzağı, Literatür Çalışması.

JEL Sınıflandırması: O40, O11, O10

1. Giriş

İnsanlık tarihinin önemli dönüm noktalarından biri olan endüstri devrimi ile dünya nüfusunun hayat standartları köklü bir şekilde değişime uğramış ve ekonomik büyüme gelir artışını da beraberinde getirmiştir. Bu nedenle kişi başına düşen gelirdeki artışların endüstri devrimi ile başladığı bilinmektedir. Modern çağa geçiş olarak nitelendirilen endüstri devriminin getirmiş olduğu üretim faktörlerindeki göreceli değişim, üretim miktar ve niteliğindeki artışlar, toplumların farklı refah düzeylerine ve gelir gruplarına ayrılmasına neden olmuştur. Özellikle İkinci Dünya Savaşı sonrasında büyüme ve kalkınmaya yönelik hedef ve politikaların belirlenmesiyle bazı ülke ekonomilerinin hızlı bir şekilde büyüdüğü, bazı ülkelerin ise hiç büyümediği ya da büyüme yavaşlaması problemiyle karşı karşıya oldukları görülmüştür.

Tarihsel süreçte ülkeler arasında gelir çeşitliliğinin fark edilir bir biçimde ortaya çıkması ve ülke ekonomilerinin düşük/orta/yüksek gelirli olarak kategorileştirilmesi ekonomik büyümeye dair araştırma çabalarının artmasına neden olmuştur. Geliştirilen birçok modern teori ve yaklaşıma rağmen, bazı ülkelerin kişi başı gelir düzeylerinin uzun yıllar aynı seviyede kaldığı ya da hiç artmadığı gözlemlenmiştir. Bu durum iktisadi büyümenin sürdürülebilir olma niteliğini ve orta gelir tuzağı kavramının gündeme gelmesine sebep olmuştur.

Orta gelir tuzağı kavramı literatürde sıklıkla ekonomik büyüme yavaşlaması, büyüme de durağanlaşma ve büyüme yorgunluğu gibi kavramlarla açıklanmıştır (Eichengreen vd., 2013). Genel olarak orta gelir tuzağına yönelik en yaygın tanım, tuzağ olgusunun ülkelerin büyümelerinin potansiyelin altında kaldığı bir bağlamla karakterize edilmesidir. Orta gelir tuzağı kavramı, büyüme ve kalkınma teorilerinde spesifik olarak açıklanmamış olsa da Neoklasik teorinin teknoloji ve emeği sabit kabul edip fiziki sermaye birikimine dayalı bir model öngörmesi ve büyümenin durağan durum ile dengelenmesi orta gelir tuzağının oluşumuna dair ipuçları sunmaktadır (Gill ve Kharas, 2015; Eichengreen vd., 2013; Yeldan vd., 2012).

Orta gelir tuzağını ölçmeye yönelik yapılan araştırmaların bir kısmı, gelir düzeylerinin mutlak ve nispi olarak karşılaştırıldığı, gelir aralıklarının eşik değerlerinin belirlendiği ölçümlere dayalı iken, bir kısmı ise ekonometrik analizlere dayanmaktadır. Gelir gruplarının tasnifinde en çok başvurulan yöntem, Dünya Bankasının Atlas metodudur. Çalışmalara dahil edilen ülkeler farklı zaman dilimleri ve veri tabanlarından elde edilen bilgiler ışığında karşılaştırılarak düşük gelirli, orta gelirli (alt-orta gelir ve üst-orta gelir) ve yüksek gelirli olmak üzere tasnif edilmişlerdir. Ancak yapılan çalışmalarda uygulanan betimleyici ve istatistiki yöntemler orta gelir tuzağına yakalanan ya da tuzağa yaklaşan ülkeler için ortak sonuçlar vermemiştir.

2. Sürdürülebilir İktisadi Büyüme Kavramı

Ekonomik büyüme kavramı genel tanımı itibariyle, bir ülkede üretime dahil olan mal ve hizmetlerin miktar olarak zaman içinde artış göstermesidir. İktisadi büyümenin sürekliliği, kişi başına düşen hasıla artışlarının devamlılığıdır (Ünsal, 2011: 14). Başka bir ifadeyle iktisadi büyüme uzun dönemli, statik olmayan ve üretim faktörlerinin verimliliğine dayalı mal ve hizmetlerin toplam değerini ifade eder (Ülgener, 1991: 20).

Sürdürülebilir büyüme; dengeli büyüme, uzun vadeli kapsayıcı büyüme, istikrarlı ve akıllıca büyüme gibi çeşitli kavramlarla tanımlanmaktadır (Raworth, 2019: 59). Sürdürülebilirlik olgusu temelde çevre biliminin konusu olmakla beraber, büyüme ve kalkınma ekonomisi çalışmalarında da anlam kazanmıştır. Zilberman vd. (2005), çalışmalarında, çevre standartlarına ilişkin korumanın özellikle de kirlilik/üretim oranını azaltan yeni teknolojilerin bilgi stoku gereken ve büyümeyi sürdürülebilir kılan faktörlerle şekillendiğini vurgulamışlardır.

İktisadi olarak sürdürülebilirlik kavramı, uzun vadede ekonomiyi iç ve dış şoklara karşı dirençli kılan, dinamik-üretken kapasitesini devam ettirebileceği kurumsal bir altyapı düzeninde hareket eden model olarak tanımlanabilir (Rodrik, 2009: 18). Başka bir tanımla sürdürülebilir büyüme, uzun dönemde

ekonomik büyüme hızının ortalama bir seviyede tutularak herhangi bir ekonomik kriz ve enflasyona neden olmadan pozitif bir düzeyde devam ettirilebilme becerisidir (Uysal, 2013: 117). Büyümenin sürdürülebilir olabilmesinde, sermayenin marjinal etkisinin artırılarak uzun dönemli yatırım olanaklarının genişletilmesi, girdi verimliliğini sağlayan teknolojilerin üretime dahil edilmesi ve yapısal reformların uygulanabilir olması gerekmektedir.

Sürdürülebilir büyümeyi sağlayan unsurların geniş kapsamlı olduğu ve ülke ekonomilerinin kendi dinamiklerini en iyi şekilde yansıtabilecekleri faktörlere ağırlık vermesi gerekliliği çalışmalarda ifade edilmiştir. Bu anlamda Türkiye gibi orta gelirli ülkelerin, ekonomik büyümeyi sürdürülebilir hale getirebilmeleri ve yüksek gelirli ülkeler seviyesine ulaşabilmeleri için, fiyat istikrarının ve makro ekonomik dengelerin bozulmadığı, istihdam artışının sağlanabildiği, vergi ve sosyal güvenlik reformlarının iyileştirildiği, yönetim ilkelerinin uygulandığı, yurtiçi tasarruf oranlarının artırıldığı ve toplam faktör verimliliğinin yüksek olduğu bir iktisadi ortama gereksinim duymaktadırlar. (TCMB, 2005).

3. Orta Gelir Tuzağı (OGT) Kavramı ve Teorik Yapısı

Orta Gelir Tuzağı, popüler olmasına rağmen net ve evrensel bir tanımı olmayan bir kavramdır. Bu terim, genellikle düşük veya orta gelirli ülkelerin ekonomik analizlerinde kullanılır (Felipevd, 2012: 3). OGT, kaynakların verimli kullanımıyla istikrarlı büyüme elde ederek orta gelir seviyelerine ulaşmış, ancak yüksek gelirli ülkelerin gelir seviyesine ulaşamayan, genellikle Latin Amerika ülkelerini ifade etmektedir (Kuroda, 2012: 3). Ayrıca inovasyon eksikliği, yüksek işgücü maliyetleri gibi faktörler nedeniyle orta gelir düzeyindeki ülkelerin yüksek gelir elde etmelerini zorlaştıran bir durumu da açıklamaktadır (Alancioğlu, Arslan vd., 2019: 473). Literatürdeki çalışmalarda da, orta gelir tuzağı kavramı farklı tanım ve yorumlarla da ortaya çıkmaktadır:

Ünlü ve Yıldız (2018a) çalışmalarında orta gelir tuzağı kavramını ‘dengedeki dengesizlik’ olarak tanımlamışlardır. Ülkelerin aynı gelir seviyesi aralığında tutsak kalmaları, denge durumunu göstermektedir. Ancak bu denge, ekonomideki dengesizliklerin bir sonucudur (Ünlü ve Yıldız, 2018a: 5). Eichengreen, Park ve Shin (2013), orta gelir tuzağı kavramını genel olarak büyümede durağanlaşma ve büyüme yorgunluğu olarak ifade etmişlerdir. (Eichengreen vd., 2013)

Kharas ve Kohli (2011) çalışmalarında orta gelir tuzağı kavramını golf oyununa benzetmişlerdir. Onlara göre, ‘herkes tuzağa yakalanmaz, fakat herkesin oynadığı oyun tuzakların varlığından etkilenebilir. Başarılı ülke ekonomileri tuzaktan hızlı bir şekilde çıkabilir ya da hiç yakalanmaz, başarısız ya da şanssız ülkeler ise yıllarca o tuzağa mahkûm kalabilmektedir’ (Kharas ve Kohli, 2011: 281).

Cai (2012) çalışmasında tuzak kavramını, kısa vadeli değişkenler tarafından müdahale edilemeyen, istikrarlı bir ekonomik denge olarak tanımlamıştır. İktisadi anlamda tuzak kavramı, kişi başına düşen gelir düzeyini ve büyümeyi etkileyen pozitif değişkenlerin etkisi devam ederken olumsuz bir faktörün etkisinin ortaya çıkmasıyla gelir düzeyinin yeniden eski seviyesini almasıdır (Cai, 2012: 51).

İktisadi literatürde tuzak kavramının Malthus Nüfus Tuzağı, Düşük Düzeyli Denge Tuzağı ve Yoksulluk Tuzağı gibi farklı yaklaşımlarla da ele alındığı bilinmektedir. Malthusyen denge olarak da ifade edilen yaklaşım, uzun dönemde nüfusun kaynaklardan daha hızlı artış göstereceğini ve gıdaya olan talebin yetersiz kalacağını ifade etmektedir (Güneş, 2009: 134).

Nelson (1956) tarafından geliştirilen Düşük Düzeyli Denge Tuzağı modeline göre, bir ülkenin sermaye stokundaki artış ile nüfus düzeyi aynı zamanda arttığında ekonomik büyümenin sağlanabilmesi için gelirdeki artış hızının nüfus artış oranından daha fazla olması beklenmektedir. Ancak, nüfustaki büyüme daha fazla olduğunda denge tuzağıyla karşılaşılır (Gönel, 2010: 119).

Kalkınma ekonomisi literatüründe kronik yoksullukla mücadele eden az gelişmiş ülkelerin düşük gelir, yetersiz tasarruf, yetersiz sermaye ve düşük yatırım kısır döngüsüne girmeleri ve kişi başına düşen gelir düzeylerinin yetersiz olması nedeniyle ekonomik büyümelerini sürdürememeleri yoksulluk açmazına girmelerine neden olmuştur. Bu durum ‘fakirlik ya da yoksulluk tuzağı’ olarak adlandırılmaktadır (Karakayalı ve Dilber, 2013).

Agenor (2015) çalışmasında yoksulluk tuzağı kavramını, gelir düzeyinin belirli bir zaman içinde çok düşük bir büyüme oranında kilitli kalması şeklinde yorumlamıştır. Bu tuzak düzeyinin kişi başına düşen gelirin düşük olduğu zaman diliminde sermaye yetersizliği, düşük tasarruflar, yetersiz kamu altyapısı, halk sağlığı ve eğitim hizmetlerine olan zayıf erişim nedeniyle ortaya çıktığını ifade etmiştir. Buna karşılık orta gelir tuzağı kavramı ise, bir ülkenin sürekli bir büyüme hızı ve nüfusunun yaşam koşullarının önemli ölçüde ilerleme kaydetmesinden sonra ortaya çıkmaktadır. (Agenor, 2015: 10).

Orta gelir tuzağı kavramı, son yıllarda ampirik çalışmalarda, ekonomik büyüme ve kalkınma araştırmalarında diğer tuzak türlerine göre daha sık kullanılan bir kavram olmuştur. Orta gelir tuzağı literatürde farklı yaklaşımlarla ve gelir düzeyi eşikleriyle açıklandığı için ortak kabul görmüş bir tanımı yoktur. Orta gelir tuzağı olgusu temel olarak Garrett (2004)'in çalışmasıyla kendini göstermiştir. Garrett (2004)'e göre küreselleşmenin tüm ülkelerde ekonomik büyümeyi olumlu etkilediği görüşü gerçeği yansıtmamaktadır.

Özellikle de 1980-1990 yılları arasında orta gelirli ekonomilerde kişi başına düşen gelir %20'den az olmuştur. Bu durum orta gelirli ülkelerin, yüksek gelirli ekonomilerle rekabet gücünün giderek azaldığını işaret etmektedir. Özellikle de küreselleşme sürecinde orta gelirli ülkelerin sağlıklı bir gelir kategorisine ulaşamadığı vurgusu yapılmıştır (Garrett, 2004).

Garrett (2004)'in çalışmasından sonra, orta gelir tuzağı kavramına, Gill ve Kharas (2007) tarafından Dünya Bankası için kaleme alınan, 'Bir Doğu Asya Rönesansı: Ekonomik Büyüme için Fikirler' adlı raporda yer verilmiştir. Gill ve Kharas (2007) çalışmalarında, orta gelirli ülkelerin bir yandan imalat sanayi gibi gelişmiş endüstrilerinde düşük ücretli ve yoksul ülkelerdeki rakipleri ile mücadele ettiği, diğer yandan ise teknolojik dönüşümlerini hızlı bir şekilde sergileyen yenilikçi ülke ekonomilerine yakınsamaya çalıştıklarına dikkat çekmiştir (Hout, 2014: 12).

Gill ve Kharas (2015) çalışmalarında, orta gelir tuzağına ilişkin tanımlamayı, ekonomik büyümenin potansiyelin altında kalması olarak karakterize etmişlerdir. Ancak bu genel tanımlama, ülkelerin potansiyel büyüme stratejilerinde meydana gelebilecek risklerin ülkeden ülkeye değiştiği varsayımını göz ardı etmektedir. Orta gelir tuzağını, potansiyelin altında kalan büyüme olarak tanımlamak, hangi ülkelerin tuzağa düşeceğinin cevabını net olarak vermemektedir. Bu noktada orta gelir tuzağının tanımından ziyade tuzağa yakalanma ihtimali olan ülkelerin ortak sorunu olan 'düşük büyüme' probleminin çözümüne yönelik uzun vadeli büyümeyi uygun reform ve politikalarla desteklemek daha kalıcı bir çözüm olarak görülmektedir (Gill ve Kharas, 2015: 11,12).

Easterly ve Levine (2001)'e göre, uzun dönemli istikrarlı büyümenin sağlanmasında sermaye birikiminin yanısıra teknolojik değişimin yaratılması, işgücünün üretkenliğinin artırılması ve böylece toplam faktör verimliliğinin yükseltilmesi hedeflenmelidir (Easterly ve Levine, 2001: 180).

Sürdürülebilir büyümenin sağlanmasında toplam faktör üretkenliğini arttıracak olan Ar-Ge ve teknoloji inovasyonu kazanımları, bilgi stoku ve yeniliklerin üretimde yer edinmesini sağlayamayan ekonomiler, 'Orta gelir tuzağı' kavramıyla yüz yüze gelmişlerdir (Yeldan vd., 2012: 13).

Bulman, Eden ve Nguyen (2016) çalışmalarında, toplam faktör verimliliğine ilişkin büyümenin orta ve yüksek gelirli ülkelerde, düşük gelirli ülkelere göre hem mutlak hem de nispi anlamda büyümenin kaynağı olarak belirtmişlerdir. Orta gelir aralığından çıkıp, yüksek gelirli ülkeler grubuna dahil olabilmek için yerel inovasyon bileşenlerini harekete geçirmek, ihracatta ürün çeşitliliğini arttırmak, yönetim stratejilerini geliştirmek ve araştırma faaliyetlerine ivme kazandırmak gerekmektedir (Bulman vd., 2016).

Felipe, Abdon ve Kumar (2012)'a göre, fiziki ve beşerî sermaye birikiminin düşük olması, kurumsal ve yasal koşulların yetersizliği, kalkınma politikalarının sektörler arası dengesizliği, standart bir ihracat ürün sepeti ve düşük teknoloji ürünlerin fazlalığı istikrarlı bir büyüme trendinin yakalanamamasına ve orta gelir tuzağına düşme eğiliminin ortaya çıkmasına neden olmaktadır (Felipe vd., 2012).

Carnovale (2012)'a göre, düşük-orta gelirli ülkeler seviyesinden sıyrılmayı başarmış ülkelerin piyasa arz ve talep koşulları ciddi ölçüde değişme göstermiştir. Düşük katma değer yaratan endüstrilerin rekabet avantajı sağlayamaması ve emek-yoğun faaliyetlerin düşük ücretli ülkelere hareket etmesi ekonominin durgunlaşmasına ve kalkınmanın orta-gelir aşamasında takılı kalmasına neden olmaktadır (Carnovale, 2012: 4-5).

Lin (2001) çalışmasında, düşük gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülke ekonomilerine yakınsayabilmeleri ve orta gelir tuzağına düşmemeleri için kalkınma politikalarının, karşılaştırmalı üstünlük yapısını ön planda tutması gerektiğini savunmuştur. Buna göre ülke ekonomilerinin karşılaştırmalı üstünlüğe sahip olduğu ürün ve piyasalarda ilerlemeleri orta gelir tuzağı riskinin önüne geçecektir (Lin, 2001).

Kharas ve Kohli (2011) orta gelir tuzağının nedenleri ve tuzağa düşmemek için sunmuş oldukları yaklaşımlarında, ülkelerin ekonomik büyüme stratejilerinin arz ve talep yönüne vurgu yapmışlardır. Buna göre, düşük gelirli ülkeler, orta gelir seviyesine çıkışıya kadar arz yönlü üretime, orta gelir seviyesine ulaştıktan sonra ise talep yönlü üretimi destekleyecek olan politikalara yer vermelidir. Çalışmalarında Latin Amerika ve Doğu Asya ülkeleri için yapılan kıyaslamalarda, Doğu Asya ülkelerinden Güney Kore'nin yüksek gelirli ülkeler seviyesinde başarılı bir şekilde tutunmasının nedeni olarak inovatif ve bilgi temelli üretim anlayışını sürdürmeyi başarması, üretimde uzmanlaşmayı etkin kılması ve orta öğretimden yükseköğretime geçiş başarısıdır. Ancak Latin Amerika ülkelerinin yüksek gelirli ülkeler seviyesine çıkacak kalkınma ve büyüme politikalarındaki yetersizlik, bu ülkelerin orta gelir seviyesinde takılmalarına neden olmuştur. (Kharas ve Kohli, 2011: 282-286).

Daude ve Fernandez-Arias (2010), Latin Amerika'daki orta gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülke ekonomileriyle arasındaki gelir farkını kapatamama nedeninin, faktör birikiminden ziyade verimlilik artışının yavaş olmasıyla ilişkilendirmiştir. Dolayısıyla orta gelir tuzağından çıkışta verimlilik açığını kapatmaya yönelik uygulamalar geliştirilmelidir (Daude ve Fernandez-Arias, 2010: 25).

Orta gelir tuzağı riski göz önüne alındığında verimlilik artışlarının durgun seyretmesi ülkelerin fiziki ve beşerî performanslarını doğrudan etkileyebilmektedir. Bu açıdan orta gelirli ülkelerin yüksek gelirli ülkeler seviyesine erişiminde yaşanan zorluklar, verimlilik artışındaki yavaşlamalarla açıklanabilir. Toplam faktör verimliliğinin ülkeler arası gelir farklılıklarını açıklamadaki önemli katkısı, ekonomik büyümede meydana gelen yavaşlamaların ya da artışların kanıtı niteliğindedir (Hsieh ve Klenow, 2010; Eichengreen vd., 2011; Aiyar vd., 2013).

Paus (2009) ve Paus (2012) çalışmalarında, orta gelir tuzağına yakalanan ya da tuzağa düşme ihtimali olan ülkelerin temel sorunlarını baz almıştır. Buna göre orta gelir düzeyindeki ülkelerde kalifiye işgücüne olan talebin artması ücretlerin yükselmesine ve emek-yoğun sektörlerde rekabet kaybına neden olabilmektedir. Bunun yanında üretim potansiyelinin bilgi yoğun teknolojilerle desteklenmemesi, uluslararası arenada rekabet gücünün nispi olarak azalmasına yol açmaktadır. Orta gelirli ülkelerde tuzağa düşmenin içsel nedeni olarak üretim faaliyetlerinde kullanılan teknoloji kapasitesinin yeterli olmaması gösterilebilirken, dışsal nedeni olarak da yükselen Çin ekonomisinin piyasalarda sağladığı üstünlüktür (Paus, 2009; Paus, 2012).

4. Orta Gelir Tuzağı Riski ve Türkiye Ekonomisindeki Görünümü

Türkiye ekonomisi açısından orta gelir tuzağının tespitinde betimleyici ve istatistikî analizler yardımıyla Türkiye'nin düşük gelirli, orta gelirli ve yüksek gelirli ülkelerle karşılaştırılmasında ulusal ve uluslararası literatürde kişi başına düşen gayri safi yurtiçi hasıla verisi kullanılmaktadır.

Dünya Bankası Atlas Metodu sınıflandırmasına göre, 2022 yılı itibarıyla üst orta gelir düzeyinden yüksek gelirli ülkeler konumuna yükselebilmek için kişi başına düşen milli gelirin 13,205\$ ve üstü olması gerekmektedir. Dünya Bankası verilerine göre, Türkiye'nin 2021 yılı itibarıyla kişi başına düşen milli geliri 9900\$ olarak açıklanmıştır. Bu durum Türkiye ekonomisinin üst-orta gelir grubunda olduğunun bir göstergesidir.

Türkiye'nin Cumhuriyet tarihinden bugüne kadar geçirmiş olduğu ekonomik ve siyasi dönüşümler dikkate alındığında iç ve dış etkenler nedeniyle ekonomik büyüme hızının dalgalı bir seyir izlediği anlaşılmaktadır. Dönemsel olarak Türkiye'nin büyüme seyri onar yıllık devrelerde aşağıda Tablo 1'deki gibi özetlenmiştir. Türkiye ekonomisinde 'Atatürk dönemi ekonomi politikaları' olarak ikiye ayrılan 1923-1929: liberal ekonomi politikalarının uygulandığı dönem ve 1930-1939 devletçi ekonomi politikaları dönemlerinde ortalama yıllık büyüme oranlarının sırayla %8,6 ve %5,8 olduğu görülmektedir.

Tablo 1. Türkiye ekonomisinde büyüme süreci (1923-1999)

Kapsadığı Dönem	Ortalama Yıllık Büyüme, %	Dönemin Özellikleri
1923-1929	8,6	İzmir İktisat Kongresi, Cumhuriyetin İlanı, serbest ticaret
1930-1939	5,8	Dünya Ekonomik Bunalımı, Osmanlıdan Devralınan Borçlar, Korumacı-Devletçi Sanayileşme, T.C. Merkez Bankasının Kurulması
1940-1949	-0,9	İkinci Dünya Savaşı, Kıtık, Milli Korunma ve Varlık Vergisi Kanunu
1950-1959	7,0	Çok Partili Yaşam, Liberal Politikalar, Marshall Yardımı
1960-1969	5,3	Planlı Kalkınma Dönemi ve İthal İkameci Sanayileşme
1970-1979	4,7	Petrol Krizleri, Petrol Fiyatlarında Artış, Kıbrıs Harekâtı
1980-1989	4,1	Dışa Açılma Politikaları, Piyasa Ekonomisine Geçiş, Yapısal Uyum
1990-1999	4,0	1994 Krizi, Finansal Serbestleşme Dönemi, IMF Yakın İzleme Anlaşması
2000-2009	4,0	Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri, IMF Stand-By Anlaşması
2010-2021 (12 yıllık dönem için)	6,0	Neo-liberal uygulamalar, siyasal ve toplumsal sorunlar

Kaynak: Eğilmez, 2018: 154, The World Bank, 2021.

Türkiye ekonomisinin planlı kalkınma dönemine girdiği 1963 yılından 1970'li yıllara doğru ihracatın teşvik edilmesine yönelik olarak faiz oranlarını düşürmek suretiyle vergi iadelerine devam edilmesi döviz kurunun düşük kalmasına neden olmuştur. Bu durum Türk lirasının 1970 yılında devalüe edilmesi gereğini gündeme getirmiştir. 1971 devalüasyonu ülkede parasal genişlemeyi beklenen düzeye indirememiş ve enflasyon hızlı bir şekilde artmaya başlamıştır. Ayrıca bu dönemde yaşanan 1974 ve 1978 petrol krizlerinin etkileri ve Kıbrıs sorunu makro dengelerin bozulmasına ve ekonomik büyümenin azalmasına neden olmuştur. 1960-1980 döneminin ilk on yılında büyüme oranının %5,3 seviyesinde, ikinci on yılında ise %4,7 seviyesinde gerçekleştiği görülmektedir (Karaçor, 2012).

Ortaya konulan istikrar programlarının başarısız olması ve giderek artan enflasyonist baskılar 24 Ocak 1980 kararlarını gündeme getirerek Türkiye'de yeni bir dönemin başlamasına neden olmuştur. İthal ikameci sanayi politika yaklaşımları yerini ihracata dayalı büyüme yaklaşımına bırakmıştır. Serbest piyasa ekonomisi aracılığıyla dışa açılma ya da serbestleşme olarak ifade edilen 1980 sonrası dönemde, devlet müdahalesinin en aza indirilmesi, özel girişimin teşvik edilmesi, başta Kamu İktisadi Teşebbüsleri olmak üzere kamu kesimi faaliyetlerinin daraltılması, yabancı sermaye mallarının rekabetinin sağlanması ve enflasyon hızının düşürülmesi hedeflenmiştir. 1980-1990 dönemini kapsayan on yıllık süreçte ortalama yıllık büyüme %4,1 olarak gerçekleşmiştir (Kazgan, 2013: 168).

Türkiye ekonomisinde 1990'lı yıllar ve sonrası, istikrardan uzak bir iktisadi büyüme performansı ve enflasyonist baskıların hüküm sürdüğü dönem olarak tanımlanabilmektedir. Bu dönem kamu açığının yüksek seyrettiği, faiz harcamalarının arttığı, ülkenin ekonomik kırılganlığının artarak şoklara karşı dayanıksız hale geldiği yılları kapsamaktadır. Piyasa işlerliğinin bozulması ve bunun sonucunda finansal krizlere açık bir ülke haline gelmiş olması bu dönemin temel özelliklerindedir (Hacıgökmen, 2019: 194).

Türkiye ekonomisi 1990'lı yıllarda en derin finansal krizini 1994 yılında yaşamıştır. 1994 krizine temel oluşturan en önemli etkenin, kamu açıklarının iç borçlanma ve Merkez Bankası kaynakları ile finanse edilmesi neticesinde artan para arzının enflasyonist bir şok yaratarak Türk lirasını yabancı döviz kurları karşısında bariz olarak değer kaybına uğratmasıdır. 1994 finansal krizinin yaşanmasında iç şoklar kadar dış şoklarında etkisi olmuştur. 1990 Körfez Savaşı ile 1992 Avrupa Para Krizi dış finansman desteğinin riskli bir hale gelmesine neden olmuştur. Mali piyasalarda bozulan dengeleri inşa etmek ve güven ortamını yeniden sağlamak üzere hükümet tarafından 5 Nisan 1994'te istikrar programı açıklanmıştır. Program kısa vadede çözümler getirmiş, orta ve uzun vadede yapısal reformların sağlanmasında etkili olamamıştır. (Saatçioğlu, 2005: 210; Şahin, 2016: 234; Agenor vd., 1997'den aktaran Oktar ve Dalyancı, 2010: 12).

1994 Finansal krizini, 1997 Asya mali krizi, 1998 Rusya ekonomik krizi ve 1999 Brezilya krizi izlemiştir. Bu krizlerin yaşandığı esnada Uluslararası Para Fonu (IMF) ile 18 ay süreli 'Yakın İzleme Anlaşması' yapılmıştır.

Temel olarak enflasyonla mücadele amacıyla gerçekleştirilen program, 1999 yılında gerçekleşen siyasi seçimlerin ardından, Yakın İzleme Anlaşmasının bir uzantısı olacak şekilde yeniden düzenlenerek bir Stand-By anlaşmasına dönüştürülmüştür. Aynı yıl içerisinde meydana gelen 17 Ağustos 1999 Gölcük Depremi ve genel seçimlerden kaynaklı belirsizlik programın zayıf kalmasına neden olmuştur. 1990'lı yıllardan kalan finansal problemlerin çözümü için 2000-2002 yıllarını kapsayan ve IMF desteğiyle 'Enflasyonla Mücadele Programı' yürütülmüştür. Ancak programın uygulanma sürecinde Kasım 2000 ve Şubat 2001 yıllarında patlak veren bankacılık krizleri programı sekteye uğratmıştır (Doğan, 2006: 104).

Kasım 2000 krizi öncesi Türkiye'nin genel durumu incelendiğinde, enflasyonun Ekim ayı içerisinde %70'lerden %40'a kadar gerilediği gözlenmiştir. Enflasyonun daha aşağıya çekilememesinin gerekçesi olarak tüketim talebindeki canlılık gösterilmiştir. Bununla birlikte bütçe gelir toplamı, faiz giderlerini karşılar bir hal almış ve ekonomik yapıdaki bozulmalar kısmen düzelme eğilimine girmiştir. Ancak tüm bu gelişmeler krizlerin oluşumunu engellememiştir (Eroğlu, 2008: 359).

Finansal problemlere çözüm olarak sunulan enflasyonla mücadele programı Türkiye'nin ekonomik gerçekleriyle uyuşmamıştır. Enflasyonun uzun zamandır yüksek olduğu Türkiye ekonomisinde programda belirtilen döviz kurunun nominal çıpa olarak kullanılması, fiyat artışı hedeflerinin düşük tutulmasına neden olmuştur. Bu durum cari açığın yükselmesine ve devalüasyon beklentisine yol açmıştır. Ayrıca döviz denetimi sağlanırken faizin serbest bırakılması bankaların dövizle borçlanmalarına ve dönem sonunda da döviz talebi baskısını ortaya çıkarmıştır. Bu baskı Kasım ayında 'Likidite Krizi' olarak kendini göstermiştir (Celasun, 2002: 14,15).

Kasım 2000 kriziyle birlikte artan ekonomik belirsizlikler ve siyasi gerilim 21 Şubat 2001 yılında Türkiye ekonomisini yeni bir krizle yüz yüze getirmiştir. Milli Güvenlik Kurulu toplantısında yaşanan anayasa kitapçığı tartışması dövize olan spekülasyon saldırısını hızlandırmıştır. 21 Şubat'ta İnterbank piyasasında gecelik faizler %6200'leri görmüştür. 20 Şubat 2001 tarihinde Merkez Bankası'nın 26,740 milyon dolarlık rezervi, 21 Şubat 2001'de 23,207 milyon dolara gerilemiştir (Buluş, 2015: 165).

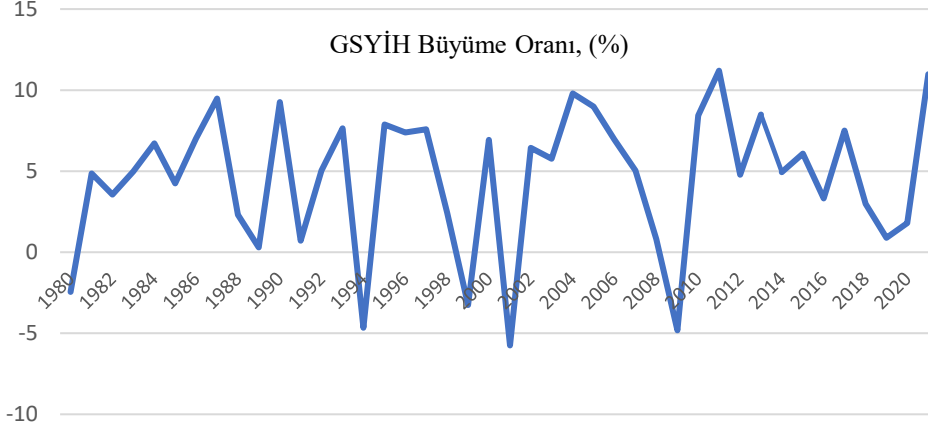
Yaşanılan 2001 krizi ve ardından IMF ile yapılan görüşmelerle 14 Nisan 2001 tarihinde 'Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)' yürütülmesi kararı alınmıştır. Programın temel amacı ekonomiyi istikrara kavuşturmak, yapısal reformları gerçekleştirmek, sürdürülebilir büyüme ortamı ve gelir dağılımı adaletini sağlamaktır. Güven ortamının yeniden sağlanması ve piyasa mekanizmasındaki olumlu seyir iktisadi büyümeye olumlu yansımıştır (Ongun, 2001: 6).

Yaşanan finansal krizlerin akabinde 2002 yılı sonunda yapılan seçimler ve tek partili sistemin getirmiş olduğu siyasi istikrar ve uygulanan 'Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)' ile Türkiye ekonomisi 1955 yılından beri alt-orta gelir grubundaki konumunu değiştirerek 2004 yılı itibarıyla üst-orta gelir grubuna yükselmiştir.

Finansal krizlerin akabinde özellikle de 2002-2008 döneminde enflasyona ilişkin politikalarda başarı sağlandığı ve büyüme oranlarında yüksek bir seyrin izlendiği gözlenmiştir. Sıkı maliye ve para politikaları ile dalgalı kur rejimine geçiş bu dönemin önemli politikaları olarak ifade edilmektedir. 2008

Ağustos ayından itibaren ABD finans piyasalarında derinleşen ve sonrasında Avrupa ve Dünya'yı etkileyen küresel bir kriz yaşanmıştır (Eğilmez, 2018: 152).

Şekil 1. Türkiye Ekonomisi (1980-2021) Büyüme Gelişimi

Kaynak: The World Bank, 2021.

Şekil 1’de gösterildiği üzere Türkiye ekonomisi özellikle iktisadi büyüme açısından 2008 küresel krizinin olumsuz etkilerini hissetmiştir. 2000 ve 2001 yıllarında yaşanan finansal krizlerden sonra toparlanma dönemine giren ekonomi, 2007 yılında %5 seviyelerinde büyürken, 2008 yılında bu büyüme oranı %0,8 seviyesine düşmüştür. Krizin derin etkileri ise 2009 yılında hissedilmiş ve büyüme oranı %4,8 olarak yansımıştır (Sungur, 2015: 248).

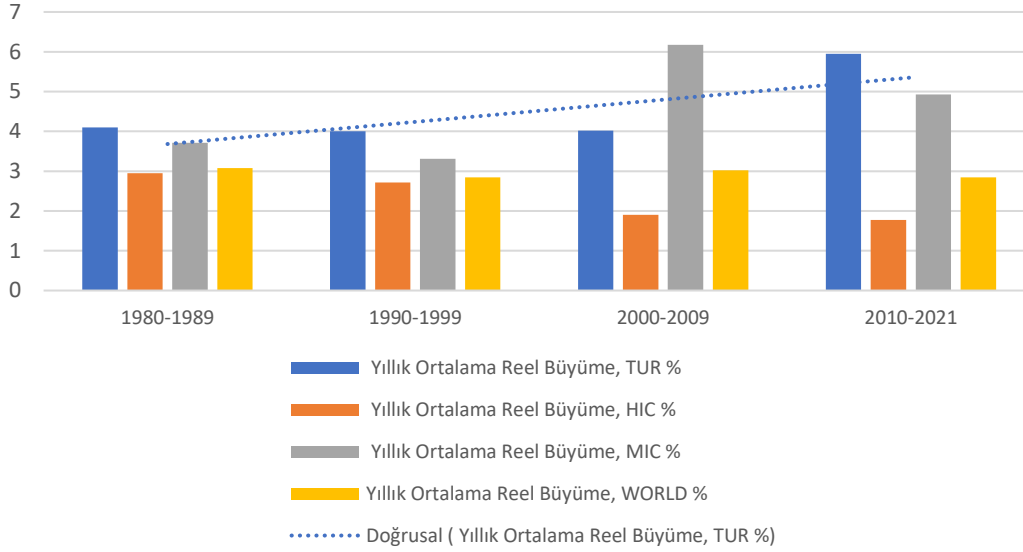
Kriz sonrası alınan politika önlemleri, daha çok para ve maliye politikalarının güçlendirilmesi üzerine olmuştur. Bu amaçlara yönelik olarak Merkez Bankası ciddi seviyelerde faiz indirimine giderek borçlanma faizlerini %45 düzeylerinden %6,5 düzeyine indirmiştir. Likidite yönünden sorun yaşayan bankaların zorunlu karşılık oranları düşürülmüştür. Maliye politikası ekseninde vergi indirimleri yapılmış ve iç talebin canlanması sağlanmıştır (Buluş ve Kabaklarlı, 2010: 17).

2010 ve 2011 yılları kriz sonrası iyileşme yılları olarak ifade edilmektedir. Dünya Bankası verilerine göre, 2010 yılında %8,4 olan büyüme oranı 2011 yılında %11,2 seviyesine yükselmiştir. Ancak 2012 yılında büyüme oranı %4,7’ye düşmüş, 2013 yılında ise tekrar yükselerek %8,5 düzeylerine gelmiştir. 2013 yılından sonra da büyüme de ki dalgalı seyir devam etmiştir. 2021 yılı itibarıyla iktisadi büyüme %11 düzeyinde gerçekleşmiştir.

Genel olarak Türkiye ekonomisinin tarihsel süreçte orta gelir tuzağının tespitine ilişkin önemli kriterlerden olan iktisadi büyüme seyrinin istikrarlı bir görünüm sergilemediği anlaşılmaktadır.

Türkiye ekonomisinin geçirmiş olduğu ekonomik ve siyasi dönemler incelendiğinde, 1923-1980 yıllarını kapsayan dönem, Cumhuriyet’in ilanı ve planlı ekonomi modeline geçiş sürecinin yaşandığı ve Türkiye ekonomisinin alt-orta gelir sınıflandırmasında değerlendirildiği (1955 yılından sonra) süreci ifade etmektedir. 1980-2004 yıllarını kapsayan dönemde Türkiye ekonomisinin ihracata dayalı sanayileşme politikası ve dönemin sonuna doğru gerçekleşen ‘Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı (GEGP)’ Türkiye’nin üst-orta gelirli ülkeler arasına girmesine neden olmuştur. 2008-2012 yılları boyunca etkisi devam eden küresel kriz, 2016 yılında yaşanan darbe girişimi ve terör olayları, 2018 yılı itibarıyla yaşanan jeopolitik riskler ve finansal sıkılaştırmalar ve 13 Ocak 2020 tarihi itibarıyla Çin’in Vuhan yerleşiminde ortaya çıkan koronavirüs (Covid-19) salgını, pek çok Dünya ülkesinde olduğu gibi, Türkiye’de de ekonomik büyüme oranının düşmesine neden olmuştur.

Şekil 2. Karşılaştırmalı Büyüme Süreci (On Yıllık Dönemler Bazında)

Kaynak: Tabloya ilişkin veriler Dünya Bankası veri tabanından derlenmiştir.

TUR: Türkiye, HIC (High Income Countries): Yüksek Gelirli Ülkeler, MIC (Middle Income Countries): Orta Gelirli Ülkeler, WORLD: Dünya.

Ekonominin dışa açılması ve 2002 yılı sonrasında müdahaleli piyasa ekonomisine geçiş ile Türkiye ekonomisi ve dünya ülke grubu ortalamalarının iktisadi büyüme süreçleri Şekil 2’de olduğu üzere 10’ar yıllık dönemlerle incelendiğinde, 1980-1989 ve 1990-1999 dönemlerinde Türkiye’nin ortalama büyümesinin yüksek ve orta gelirli ülke ortalamaları ile dünya ortalamasının üstünde olduğu görülmüştür. 2000-2009 döneminde ortalama büyüme oranı, orta gelirli ülkelerin büyüme ortalamasının altında kalmıştır. Türkiye ekonomisi 2010-2021 yılları arasında tekrar yükselişe geçerek yüksek ve orta gelirli ülkeler ile Dünya büyüme ortalamasının üstünde bir seyir kaydetmiştir. Ancak son açıklanan Dünya Bankası gelir sınıflandırmasına göre Türkiye henüz yüksek gelirli ülkelerle aynı grupta kategorize edilmemiştir.

5. Türkiye Üzerine Yapılan Orta Gelir Tuzağı Çalışmaları

Orta gelir tuzağına ilişkin yapılan betimsel ve istatistikî araştırmalarda, ülke ekonomilerinin gerçekten orta gelir tuzağına olup olmadıkları ya da orta gelir tuzağı riskinin değerlendirilmesinde sadece büyüme rakamlarının kullanıldığı konusunda ortak bir görüş söz konusu değildir. Ekonomik büyümenin durağan seyrinden çıkabilmesinde sürdürülebilir büyümeyi etkin kılan faktörlere ve makroekonomik göstergelerin önemine de çalışmalarda yer verildiği görülmüştür. Türkiye özelinde yapılan çalışmalarda uluslararası literatürde sıklıkla kullanılan gelir eşikleri yöntemi üzerinden karşılaştırmaların yapıldığı ve orta gelir tuzağına ilişkin güncel ekonometrik yöntemler kullanılarak tuzaktan çıkış için gerekli politika önlemlerinin neler olabileceğine ağırlık verilmiştir. Türkiye üzerine yapılan Orta Gelir Tuzağı çalışmaları, ‘Türkiye orta gelir tuzağındadır ya da orta gelir tuzağı riski taşımaktadır’ ve ‘Türkiye orta gelir tuzağına değildir’ hipotezleri üzerine şekillenmektedir. Bu çalışmalardan:

Yılmaz (2014) çalışmasında, 1960-2010 yılları arasında orta gelir tuzağına girmiş ve bu tuzaktan çıkmayı başarmış ülkelerle Türkiye’yi karşılaştırmıştır. Yapılan nitel ve karşılaştırmalı gözlemlere dayanarak Türkiye’nin orta gelir tuzağına olduğu sonucuna varılmıştır. Bu sonuca etken olan durumun,

tarımdan gelen işgücü fazlasının sanayi kesimine aktarımı noktasında karşılaşılan güçlükler olduğuna değinilmiştir. Nitelikli beşerî sermaye birikimi ile rekabetçi üretim yapısının sağlanmasının tuzaktan çıkış için önemli bir yere sahip olduğu vurgulanmıştır.

Ay vd. (2016), Türkiye ve BRICS (Güney Afrika, Çin, Hindistan, Rusya, Brezilya) ülkelerini kişi başına düşen GSYİH, eğitim göstergeleri, Araştırma-Geliştirme faaliyetlerinin milli gelir içindeki payı, yüksek teknolojili ürün ihracatının payı ve patent başvurusu gibi değişkenler üzerinden karşılaştırarak Brezilya ve Türkiye'nin uzun zamandır orta gelir tuzağı riski taşıdığını ancak Çin ve Rusya gibi ülkelerin ise bu riski güçlü inovasyon kültürleri ve beşeri sermayeye yapmış oldukları yatırımlar sayesinde bertaraf edebildikleri yorumu yapılmıştır. Türkiye, inovasyon politikaları ile kurumsal ve teknolojik altyapı yatırımlarını önünü açacak bürokratik engellerin kaldırılmasıyla tuzaktan kaçınabilmektedir.

Bal vd. (2016), 1980-2014 dönemini baz aldıkları çalışmalarında, üst-orta gelir grubunda değerlendirilen Türkiye, Çin ve Tayland ülkeleri için kişi başına GSYİH, enflasyon, gini katsayısı, mal ve hizmet ticaretinin GSYİH payı ile tarım sektörünün GSYİH payı gibi değişkenler kullanılarak orta gelir tuzağına ilişkin ekonometrik bir sınaama yapmışlardır. Buna göre, vektör hata düzeltme modeli, etki-tepki analizi ve varyans ayrıştırması yöntemleri kullanılmıştır. Türkiye ekonomisi analiz sonuçlarına göre, kişi başına düşen geliri % 20,13 oranıyla en fazla gini katsayısı, sonrasında %11,08 ile enflasyon, %4,59 mal ve hizmet ticareti ve %2,14 ile tarım etkilemiştir. Yazarlar, her üç ülkenin de orta gelir tuzağında olduğunu yorumlamışlardır.

Konya vd. (2017), Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağında olup olmadığına dair yaptıkları çalışmada, yurtiçi tasarruf oranı ve imalat sektörünün GSYİH'deki payı, yükseköğrenim de okullaşma oranı ve kişi başına düşen gelir verilerini kullanarak 1971-2015 dönemi için bir zaman serisi analizi yapmışlardır. Buna göre ADF ve PP birim kök testleri sonucunda değişkenler arasında uzun dönemli ilişki bulunmuştur. Eşbütünleşme ve nedensellik sonuçları göz önüne alındığında, imalat sanayinin GSYİH içindeki payı ve kişi başına düşen gelir arasında nedensellik ilişkisi gözlemlenmiştir. Çalışma sonucunda Türkiye'nin orta gelir tuzağında olmadığı fakat tuzağa yakalanmada yüksek risk taşıdığı vurgulanmıştır.

Alkan ve Ümit (2018) çalışmalarında, 1980-2015 yılları için nispi gelir karşılaştırması yaparak Türkiye ekonomisinin Dünya Bankası sınıflandırmasına göre üst-orta gelir grubundaki yerini koruduğunu ve yüksek gelirli ülkeler seviyesine geçemediğini doğrulayan makroekonomik göstergelere başvurmuştur. Türkiye'de oluşabilecek orta gelir tuzağına ilişkin önlemlerin uzun dönemli büyüme performansı gözetilerek yaratılması gerektiğini savunmuşlardır. Buna göre Türkiye'nin tuzaktan çıkabilmesinde kalifiye işgücü açığının kapatılması, ileri teknolojik ürünlerin kullanım payının artırılması ve finansal altyapıya yönelik yatırımların önemine değinilmiştir.

Bahçekapılı (2015), Türkiye ekonomisinin ampirik olarak tuzakta olup olmadığını araştırmak adına, 2001-2013 yılları için kişi başına gelir istatistiklerini kullanmıştır. Ayrıca sermaye, emek ve toplam faktör verimliliği katkılarını hesaplayarak GSYİH büyümesindeki kaynakları ortaya koymuştur. Buna göre 2002-2008 yılları arasında Reel GSYİH % 5,92, toplam faktör verimliliği % 3,69, işgücü %1,16 ve sermaye %4,49 oranında büyümüştür. 2009-2013 dönemi ile 2012-2013 yıllarında sırasıyla toplam faktör verimliliğinde % 0,04 ve %0,09 oranlarında düşüşler yaşanmıştır. Bu durum büyüme oranında yavaşlamaya yol açmıştır. Yazara göre Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağına sürüklenmesinin nedeni, yabancı sermayeye olan bağımlılığın cari açığı istikrarsız hale getirmesi ve yetersiz altyapı koşullarıdır.

Karhan (2019) çalışmasında, 1968-2017 dönemi için Türkiye, Güney Afrika, Endonezya, Hindistan ve Brezilya'dan oluşan kırılğan beşli ülkelerini kullanarak orta gelir tuzağı tespitinde bulunmuştur. Çalışmada Robertson ve Ye (2013) yaklaşımından yola çıkılarak kişi başına düşen GSYİH verileri kullanılmıştır. Analizler sonucunda Im, Lee ve Tieslau (2005) yapısal kırılmaları dikkate alan birim kök testi ve CADF birim kök testi sonuçları Türkiye'nin de içinde bulunduğu kırılğan ekonomilerin tuzakta olduğu sonucuna ulaşmıştır. Yazara göre tuzağa yakalanmanın nedeni, sermaye yoğunluğunun düşük olması ve toplam faktör verimliliğinin yetersiz oluşudur. Orta gelir tuzağından kurtulmak için beşerî sermaye yatırımlarına öncelik vermek, gelir dağılımı adaletini sağlamak ve sürdürülebilir büyüme politikalarını destekleyen siyasi istikrar ve yapıyı inşa etmek gerekmektedir.

Yeldan vd. 2012 diğer çalışmalardan farklı olarak gelir ve kalkınma düzeyi açısından farklı olan bölgeler nezdinde orta gelir tuzağının varlığını araştırmışlardır. Buna göre, ulusal ölçekte bakıldığında Türkiye'nin tuzakta olmadığını fakat sanayi sektörünün Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki payının giderek düştüğünü ve ülkenin ithalata bağımlılığının arttığını ifade etmişlerdir. Yazarlar orta gelir tuzağına yakalanma riskinin sadece ulusal ölçekte ve niceliksel eşik değerlerinin tespit edilmesi suretiyle yorumlanamayacağını, Türkiye ekonomisinin hem bölgesel hem de sektörel açıdan ele alınması gerektiğini vurgulamışlardır. Yapılan analizlerde İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması kullanılarak her bölge için kişi başı bölgesel hasıla düzeyleri hesaplanmıştır. Sonuç olarak 6 bölgenin¹ orta gelir tuzağı riski taşımadığı, 12 bölgenin² ise tuzak riskiyle karşı karşıya olduğu tespit edilmiştir.

Bayar (2016) çalışmasında, Türkiye'nin henüz orta gelir tuzağında olmadığını fakat tuzak riskiyle karşı karşıya geldiğini ifade etmiştir. Buna göre, yüksek gelirli ülkeler düzeyine çıkmak ve tuzak olgusunu ortadan kaldıracabilmenin en etkili yolu eğitim politikalarına gereken önemi vermektir.

Nişancı vd. (2015) çalışmalarında, Türkiye ekonomisinin tuzağa düşüp düşmediğine dair araştırmalarını kur değerlendirmesi üzerinden yapmışlardır. Buna göre üst orta gelir seviyesine geline 2004 yılından sonra, döviz kurunun fazla değerlenmesi, dolar cinsiyile hesaplanan kişi başına GSYİH değerinin de yüksek çıkmasına neden olmuştur. Yazarlar 1980-2013 yıllarını gözlemleyerek cari açığın minimum olduğu yıllarda yeniden kişi başına gelir hesabı yapmışlardır. Sonuç olarak, Türkiye'nin 2004 yılından önce orta gelir grubuna girdiği ve daha önceden orta gelir tuzağına düştüğünün yorumu yapılmıştır.

Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağı ile ilgili serüvenini yurtiçi tasarrufların yetersizliğine bağlayan Ener ve Karanfil (2015), yetersiz tasarrufların kişi başına milli gelir artışını engellediğini ve ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği noktasında sıkıntı yaratacağını vurgulamıştır. 1980-2013 dönemi için yapılan ampirik analizler sonucunda, iç tasarrufların yetersizliği ve beraberinde getirdiği cari açık problemi Türkiye'nin uzun zamandır tuzaktan çıkamamasının nedeni olarak yorumlanmıştır.

Ada ve Acaroğlu (2016) araştırmalarında, Türkiye'nin orta gelir tuzağında olduğunu ve bu tuzaktan çıkabilmenin yolu olarak yüksek teknoloji ihracatı ve eğitim alanında kamu harcamalarının önemine vurgu yapmıştır. Öte yandan, bilgiye dayalı üretim faaliyetlerinin desteklenmesi ve yatırım kaynaklarının teknolojiyi özümseyip kullanabilen yetenekli ve kaliteli insan gücüne kanalize edilmesi orta gelir tuzağından çıkışta önemli bir politika önerisi olarak sunulmuştur.

Uyanık (2015) çalışmasında, Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağından kurtulmasında, teknoloji üretebilen ve yenilikçi düşünce kabiliyeti yüksek bireylerin yetiştirilmesinin önemini vurgulamıştır. Böylece vasıflı emeğin gelir esnekliği yüksek, markalı ve yüksek katma değerli ürünleri üretmesi ve bu üretilen mallara dış pazarlardan gelen talep sayesinde iktisadi büyüme yakalanabilecektir. Ayrıca karşılaştırmalı üstünlüğe sahip kilit sektörlerle olan yatırımlar (örneğin; ilaç, kozmetik, tohum gibi) sayesinde Dünya ticaretindeki payını artırma imkânı olan Türkiye'nin orta gelir tuzağından uzaklaşması ve nihayetinde yüksek gelirli ülkeler seviyesine erişimi uzun vadede mümkündür.

Türkiye ekonomisinde hedeflenen büyüme oranlarına ulaşamaması ve orta gelir tuzağı riski ile karşı karşıya kalınması durumunu Thirlwall Yasası ile açıklayan Kaya vd. (2015), kişi başına düşen milli gelirin düşük olmasının sebebi olarak dış ticaretin kısır döngüye girmesinden kaynaklı olduğunu belirtmişlerdir. Buna göre, yurtiçi üretimin, ara malı ithalatına bağımlı hale gelmesi cari açığın artmasına ve ödemeler bilançosunda dengesizlik yaratarak büyüme üzerinde bir baskı yaratmasına neden olmaktadır. Tuzaktan çıkabilmek için sunulan politika önerilerinin sürdürülebilir büyüme ekseninde belirlendiği çalışmada, eğitime ayrılan payın artırılması, Girdi Tedarik Stratejisinin yürürlüğe girmesi,

¹ Orta gelir tuzağı riski olmayan 6 bölge (Yeldan vd. 2012: 79);

TR10 (İstanbul), TR42 (Kocaeli, Sakarya, Bolu, Düzce, Yalova), TR41 (Bursa, Eskişehir, Bilecik), TR51 (Ankara), TR21 (Tekirdağ, Edirne, Kırklareli), TR31 (İzmir)

² Orta gelir tuzağı riski olan 12 bölge (Yeldan vd. 2012: 79-80);

TR61 (Antalya, Isparta, Burdur), TR22 (Balıkesir, Çanakkale), TR81 (Zonguldak, Karabük, Bartın), TR32 (Aydın, Denizli, Muğla), TR33 (Manisa, Afyon, Kütahya, Uşak), TR62 (Adana, Mersin), TR90 (Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane), TR52 (Konya, Karaman), TR83 (Samsun, Tokat, Çorum, Amasya), TR71 (Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir), TR72 (Kayseri, Sivas, Yozgat), TR82 (Kastamonu, Çankırı, Sinop)

yenilikçilik kapasitesinin artırılması, Ar-Ge faaliyetlerinde özel-kamu iş birliğinin sağlanması, kamu teşviklerinin artırılması ve gerçekçi kur politikalarıyla ihracat gelirlerinin artırılması hedeflenmiştir.

Dalgıç vd. (2014) çalışmalarında, 56 orta gelirli ülkeden oluşan ve 1990-2013 yılları için teknoloji ve beşerî sermaye bileşenlerini kullandığı probit regresyon modeli çerçevesinde orta gelir tuzağını araştırmışlardır. Analiz sonuçlarına göre, patent başvurusu, araştırmacı sayısı, yüksek teknoloji ihracatının payı, ortaöğretime kayıtlanma oranı ve diğer kullanılan makro değişkenlerin orta gelir tuzağını aşmada pozitif bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Şahin vd. (2015) çalışmalarında, Türkiye ekonomisi için 1980-2013 yıllarında kişi başına düşen geliri etkileyen makroekonomik değişkenler üzerinden orta gelir tuzağından çıkışta politika önerileri sunmuşlardır. Eş bütünleşme ve nedensellik analizlerinin yapıldığı çalışma sonucunda sürdürülebilir büyüme yaratan yurtiçi tasarruf birikiminin sağlanması, ithalat bağımlılığının önüne geçilmesi, Ar-Ge harcamalarının payının artırılması ve kadınların işgücüne katılım oranının artırılması gibi faktörler ön plana çıkarılmıştır.

Yalçınkaya ve Aydın (2017) çalışmalarında, Robertson ve Ye (2013) yaklaşımını kullanarak 1950-2016 dönemi için Türkiye'nin orta gelir tuzağına olup olmadığını test etmek istemiştir. Bunun için çoklu yapısal kırılmaların dikkate alındığı birim kök testleriyle gerçekleştirilen analizler sonucunda Türkiye'nin orta gelir tuzağına olduğu, geleneksel (kırılmaları dikkate almayan) birim kök testlerinde ise Türkiye'nin orta gelir tuzağına olmadığı ekonometrik olarak ispat edilmiştir. Bu durum analize dahil edilen dönem aralığında kişi başına düşen reel GSYİH serisinin yapısal değişimlerden etkilendiğini göstermektedir.

Furuoka vd. (2020) çalışmalarında 1968-2017 döneminde Türkiye'nin de dahil edildiği 14 orta gelirli ülke için orta gelir tuzağına tespit edilmesinde yapısal kırılmaları Fourier ADF ve SUR-ADF gibi birim kök testlerine başvurmuştur. Ampirik bulgular ışığında yazarlar, tuzak riski olan ülkeleri 3 grupta incelemiştir. Dokuz ülkeden oluşan ilk grubun (Türkiye, Güney Afrika, Meksika, Güney Kore, Hindistan, Endonezya, Hong Kong, Çin, Arjantin) birim kök testi sonuçlarının çoğunluğu bu ülkelerin orta gelir tuzağına olduğuna işaret etmektedir. İkinci grupta yer alan Singapur birim kök testi sonuçlarına göre orta gelir tuzağına olmayan ülke olarak ifade edilmiştir. Üçüncü grupta yer alan ülkelerin (Suudi Arabistan, Nijerya, Malezya ve Brezilya) ise, orta gelir tuzağına olup olmadıklarına ilişkin net bulgular sunulamamıştır. Yazarlara göre, tuzak sorunu olan birinci grup ülkeleri uzun vadede ekonomik büyümeyi tetikleyen inovatif faaliyetleri teşvik etmelidirler.

Robertson ve Ye (2013) çalışmalarında, 1950-2010 dönemi için Türkiye'nin de içinde bulunduğu 46 orta gelirli ülkenin orta gelir tuzağına yer alıp almadığını test etmek istemiştir. Bu amaçla seçilen referans bir ülke aracılığıyla diğer ülke ekonomilerinin bu referans ülkeye olan yakınsama durumları ve orta gelir tuzağına düşüp düşmedikleri test edilmiştir. Buna göre, yapısal ve geleneksel birim kök testleri aracılığıyla gerçekleştirilen analizler sonucunda 46 ülkeden 23'ünün (Türkiye dahil) orta gelir tuzağına olduğu tespit edilmiştir.

Türkiye'nin orta gelir tuzağı riskini atlattığında ve gerekli yapısal dönüşümlerini sağlayabilmesinde, rekabet gücünü yükseltecek ileri teknolojili ürün pazarına girmesi işgücü verimliliği ve sanayileşme hızı açısından önem arz etmektedir. Bunun yanında finansal kaynaklara olan erişim kısıtı, yüksek vergi oranları, bürokratik yapı, yetersiz patent başvuruları ve mülkiyet hakları endeksindeki gerilemeler tuzak riskinin oluşum evresinde Türkiye'nin karşılaştığı problemlerdir (Sak, 2012; Toprak, 2012).

Öztürk ve Bayramoğlu (2019) çalışmalarında, Dünya Bankası sınıflandırması dahilinde üst-orta gelir grubundan seçilen, içinde Türkiye'nin de yer aldığı 8 ülke için orta gelir tuzağına varlığını test etmişlerdir. 1990-2016 dönemi için Woo (2012)'nin Yakalama Endeksi Yaklaşımından hareketle elde edilen kişi başına düşen GSYİH serisi kullanılarak Carrion-i Silvestre vd. (2005) yapısal kırılmaları birim kök testi uygulamışlardır. Panel birim kök testi sonuçlarına göre, analize dahil edilen ülkelerin tuzakta olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Koçak ve Bulut (2014), Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağına tespitine yönelik olarak Robertson ve Ye (2013) yaklaşımını çalışmalarında baz almışlardır. Buna göre orta gelir tuzağına belirlenmesinde 1950-2010 dönemi zaman serisi kullanılarak Lee ve Strazicich (2003) ile Carrion-i Silvestre vd. (2005) yapısal

kırılmalı birim kök testlerine başvurulmuştur. Analiz sonuçlarına göre Türkiye orta gelir tuzağında çıkmamıştır. Yazarlara göre, Türkiye ekonomisinin daha dengeli büyüebilmesi ve tuzak riski taşımaması için insan kaynaklarına gerekli yatırımların yapılması, kamu politikalarına ağırlık verilmesi, hukuki ve kurumsal düzenlemelerin güncellenmesi, fikri mülkiyet haklarının güvence altına alınması ve mali sürdürülebilirliğin sağlanması gerekmektedir.

Keskingöz ve Dilek (2016), Türkiye'nin yüksek gelirli ekonomiler sınıfına uzun zamandır erişim sağlayamadığını dolayısıyla ülkenin orta gelir tuzağına düşmüş olabileceğinden hareketle Robertson ve Ye (2013) yaklaşımını çalışmalarında baz almışlardır. 1960-2014 verileri kullanılarak elde edilen zaman serisine Augmented Dickey Fuller, Phillips-Perron, Zivot Andrews ve Lumsdaine-Papell birim kök testleri uygulanarak Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağında olmadığı tespit edilmiştir. Ancak Türkiye'nin yüksek gelirli ülkeler grubuna geçebilmesi için inovasyon kültürünün oluşturulması, sürdürülebilir finans sisteminin yaratılması ve dengeli bir ekonomik büyüme potansiyeli sergilemesi gerekmektedir.

Ünlü ve Yıldız (2018a) çalışmalarında, 1950-2014 dönemi için kişi başına düşen gelir verilerini kullanarak orta gelirli ülke grubundan hangilerinin tuzakta olup olmadığını tespit etmeye yönelik ekonometrik analizler yapmıştır. Buna göre, Robertson ve Ye (2013) yaklaşımı gözetilerek ADF birim kök testi ile Narayan ve Popp (2010)'un geliştirdiği yapısal kırılmalı birim kök testi analiz edilmiştir. Yapılan testler sonucunda 71 orta gelirli ülkeden 36'sının (Türkiye dahil) tuzakta olmadığı görülmüştür.

Türkiye'nin de içinde bulunduğu gelişme hızının yüksek olduğu ülkeler olarak tanımlanan E7 ülkeleriyle (Türkiye, Rusya, Endonezya, Meksika, Brezilya, Hindistan ve Çin) ilgili yapılan orta gelir tuzağı çalışmalarının benzer sonuçlar vermesi bakımından iki çalışmanın literatürde öne çıktığı görülmektedir. Bu çalışmalar; Tıraşoğlu ve Karasaç (2018) ile Tiftikçigil vd. (2018)'nin çalışmalarıdır.

Tıraşoğlu ve Karasaç (2018) çalışmalarında, Robertson ve Ye (2013) yaklaşımını temel alarak 1960-2016 dönemi için tek ve çift yapısal kırılmalı testler aracılığıyla tuzak olgusunu analiz etmişlerdir. Analizler sonucunda Türkiye, Hindistan, Çin ve Brezilya'nın orta gelir tuzağında olmadığı, Rusya, Meksika ve Endonezya'nın ise tuzağa takıldıkları tespit edilmiştir.

Tiftikçigil vd. (2018)'nin çalışmalarında ise yine Robertson ve Ye (2013) yaklaşımı baz alınarak 1969-2015 yılları için birim kök testi sınamaları yapılmıştır. Buna göre, ADF, CHILL, Sollis, Kruse, KSS ve Ng-Perron gibi doğrusal ve doğrusal olmayan çeşitli birim kök testleri yapılmıştır. Yapılan analizler sonucunda Türkiye, Endonezya, Meksika, Brezilya, Hindistan ve Çin'in orta gelir tuzağında olmadığı sonucuna varılmıştır.

Manga vd. (2019) çalışmalarında diğer ekonometrik çalışmalara benzer olarak Robertson ve Ye (2013) yaklaşımından esinlenip Türkiye'nin 1950-2014 yılları için orta gelir tuzağında olup olmadığını test etmek istemiştir. Buna göre, çoklu yapısal birim kök testi olan Carrion-i Silvestre vd. (2009) tarafından ortaya atılan birim kök testi eşliğinde yapılan analizde Türkiye'nin orta gelir tuzağında olmadığı aynı zamanda ABD ekonomisi ile gelir farkını kapatma yolunda olduğu tespit edilmiştir. Ancak kişi başına düşen gelire ek olarak diğer makroekonomik göstergeler çalışmalara dahil edildiğinde orta gelir tuzağı riskiyle karşı karşıya kalılabilmektedir. Bu bağlamda, beşerî sermayenin kalitesini arttırmak, sektörel verimliliği sağlamak, enerji verimliliğine destek veren teknolojik gelişmelere yatırım yapmak ve ihraç edilen ürün sepetinde çeşitliliğe gitmek tuzaktan koruyan etmenler arasındadır.

Kızılkaya (2022) çalışmasında, Türkiye'nin orta gelir tuzağına düşüp düşmediğini test etmek amacıyla literatürdekine benzer olarak Robertson ve Ye (2013) metodolojisinden hareketle 1960-2020 dönemi zaman serisine Zivot Andrews, Fourier KSS, Fourier KPSS, Fourier ADF ve Lee-Strazicich birim kök testleri uygulanmıştır. Uygulanan birim kök testleri yapısal kırılmalı, doğrusal ve doğrusal olmayan testlerden oluşmaktadır. Birim kök testi sonuçlarına göre Türkiye'nin orta gelir tuzağında olmadığı, lider ülke konumunda olan ABD ile gelir farkını düşürdüğü yorumu yapılmıştır.

Türkiye'nin orta gelir tuzağında olmadığını kanıtlayan araştırmalardan bir diğeri de Taşar vd. (2016) çalışmasıdır. 1960-2014 yılları için yapılan çalışmada Lee-Strazicich, Narayan-Popp, Zivot-Andrews, PP ve ADF birim kök testleri aracılığıyla Türkiye'nin orta gelir riski taşımadığı belirlenmiştir. Yazarlara

göre, Türkiye ekonomisinin tuzağa düşmeyeceğinin garantisi yoktur. Tuzak olgusuyla birlikte esas olan yüksek gelirli ülkelere olan yakınsamanın sürdürülebilir büyüme yoluyla sağlanması gerekliliğidir.

Bozkurt vd. (2016) çalışmalarında, 1982-2012 yıllarını kapsayan dönemde 28 üst-orta gelirli ülke için Mutlak β yakınsaması, panel birim kök testi ve Durbin-Hausmann Eş-Bütünleşme Testi kullanarak hangi ülkelerin orta gelir tuzağında olduğunu ya da olmadığını analiz etmek istemiştir. Buna göre, Türkiye'nin de dahil olduğu 15 ülkenin yüksek gelirli ülkelere yakınsadığı; geriye kalan 13 ülkenin ise yüksek gelirli ülkelerden iraksadığı sonucuna ulaşılmıştır. Söz konusu bulgular yakınsama yaşayan ülkelerin bir süre sonra teknolojik adaptasyon problemi ile karşılaşabilecekleri ve bu yüzden de tuzak riskinin oluşabileceğini göstermektedir.

Öztürk ve Tiftikçigil (2020) çalışmalarında, Türkiye'nin orta gelir tuzağı durumunu değerlendirmek için 1967-2016 yıllarını kapsayan ve kişi başına GSMH verilerini kullandıkları yapısal kırılmalı birim kök testlerine başvurmuşlardır. Bu testler sonucunda, Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağında olmadığı belirtilmiştir. Bu durum diğer çalışmalarla paralel olarak Türkiye'nin orta gelir tuzağı riski olmadığı anlamına gelmemektedir. Tuzak riskinin azaltılmasında katma değerli ürünlerin artırılması, kurumsallaşmanın artırılması, hukuk sisteminin güncellenmesi ve tasarruf-yatırım dengesinin sağlanması gibi konulara ağırlık verilmelidir.

Göktaş (2021) çalışmasında, üst-orta gelir grubunda olan ülkeler için buldukları gelir konumlarının tuzak ya da yüksek gelirli ülkelere bir geçiş basamağı durumunda olup olmadıklarını test etmek istemiştir. Bu amaçla, 1960-2019 yılları için Türkiye'yi kapsayan 26 üst-orta gelirli ülke birim kök testlerine tabi tutulmuştur. Yapılan testlerin sonucunda Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010) Fourier ADF testi bu ülkelerin tuzakta olmadığını, Enders-Lee esnek Fourier DF tipi (2012) ve ADF testleri ise orta gelir tuzağına yakalanan ülkelerin sadece Cezayir, Küba ve Ürdün olduğunu göstermektedir.

Orta gelir tuzağının durum tespitinde çalışmaların bir kısmında karşılaştırmalı ve betimsel analizlere yer verilirken, bazı çalışmalarda ise ekonometrik yöntemlerle sınamalar yapılmıştır. Tablo 2'de seçilmiş literatür çalışmalarının güncel orta gelir tuzağının durumuna ilişkin değerlendirmesi özetlenmiştir:

Tablo 2. Orta Gelir Tuzağına İlişkin Literatür Özeti

Yazar	Zaman Aralığı	Ülke	Yöntem	Bulgu
Yılmaz (2014)	1960-2010	Türkiye ile, OGT tuzağında olan ve tuzaktan çıkmayı başarmış ülkeler	Ülke Karşılaştırmalı Analiz	Türkiye orta gelir tuzağındadır.
Ay vd. (2016)	1950-2014	Türkiye ve BRICS ülkeleri	Ülke Karşılaştırmalı Analiz	Türkiye'nin yüksek orta gelir tuzağı riski vardır.
Bal vd. (2016)	1980-2014	Türkiye, Tayland, Çin	VECM, Etki-Tepki Analizi, Varyans Ayrıştırması	Türkiye orta gelir tuzağındadır.
Konya vd. (2017)	1971-2015	Türkiye	ADF, PP birim kök testleri, Eş-bütünleşme testi, Granger Nedensellik Analizi	Türkiye'nin yüksek orta gelir tuzağı riski vardır.
Alkan ve Ümit (2018)	1980-2015	Türkiye	Ülke Karşılaştırmalı Analiz	Türkiye orta gelir tuzağındadır.
Bahçekapılı (2015)	2001-2013	Türkiye	Cobb-Douglas Üretim Fonksiyonu Yöntemi	Türkiye orta gelir tuzağındadır.
Karhan (2019)	1968-2017	Türkiye, Güney Afrika, Endonezya, Hindistan, Brezilya	CADF birim kök testi, Im, Lee ve Tieslau (2005) birim kök testi	Türkiye orta gelir tuzağındadır.
Yeldan vd. (2012)	2004-2011	Türkiye	İstatistikî Bölge Birimlerinin Karşılaştırmalı Analizi	Türkiye istatistikî bölge birimleri açısından orta gelir tuzağı riskiyle karşı karşıyadır.
Bayar (2016)	2004-2013	Türkiye	Ülke Karşılaştırmalı Analiz	Türkiye'nin yüksek orta gelir tuzağı riski vardır.

Yazar	Zaman Aralığı	Ülke	Yöntem	Bulgu
Nişancı vd. (2015)	1980-2013	Türkiye	Betimleyici Analiz	Türkiye orta gelir tuzağındadır.
Ener ve Karanfil (2015)	1980-2013	Türkiye	ADF birim kök testi, Eş-bütünleşme testi, Granger Nedensellik Analizi	Türkiye orta gelir tuzağındadır.
Ada ve Acaroğlu (2016)	1983-2013	Türkiye	PP birim kök testi, Eş-bütünleşme testi, Granger Nedensellik Analizi	Türkiye orta gelir tuzağındadır.
Uyamk (2015)	1998-2014	Türkiye	Betimleyici ve Ülke Karşılaştırmalı Analiz	Türkiye orta gelir tuzağındadır.
Kaya vd. (2015)	1960-2015	Türkiye	Ülke Karşılaştırmalı Analiz	Türkiye'nin yüksek orta gelir tuzağı riski vardır.
Dalgıç vd. (2014)	1990-2013	56 Orta Gelirli Ülke	Probit Regresyon Modeli	Türkiye orta gelir tuzağındadır.
Şahin vd. (2015)	1980-2013	Türkiye	ADF birim kök testi, Johansen eş-bütünleşme testi, Granger Nedensellik Analizi	Türkiye orta gelir tuzağındadır.
Yalçınkaya ve Aydın (2017)	1950-2016	Türkiye	ADF, PP, DF-GLS, Zivot-Andrews, Lee-Strazicich, Kapetanious birim kök testleri	Türkiye orta gelir tuzağındadır (yapısal olmayan birim kök sınamalarında Türkiye orta gelir tuzağında değildir).
Furuoka vd. (2020)	1968-2017	14 Orta Gelirli Ülke	Fourier ADF ve SUR-ADF birim kök testleri	Türkiye orta gelir tuzağındadır.
Robertson ve Ye (2013)	1950-2010	46 Orta Gelirli Ülke	ADF, Zivot Andrews (ZA) ve Lumsdaine-Papell (LP) birim kök testi	Türkiye orta gelir tuzağındadır. (Yapısal birim kök sınamalarında ise orta gelir tuzağında değildir).
Öztürk ve Bayramoğlu (2019)	1990-2016	Üst-Orta Gelirli 8 Ülke	CADF panel birim kök testi, Carrion-i-Silvestre vd. (2005) birim kök testi	Türkiye orta gelir tuzağında değildir.
Koçak ve Bulut (2014)	1950-2010	Türkiye	Lee ve Strazicich (2003) ile Carrion-i Silvestre vd. (2005) birim kök testleri	Türkiye orta gelir tuzağında değildir.
Keskingöz ve Dilek (2016)	1960-2014	Türkiye	ADF, PP, Zivot Andrews ve Lumsdaine-Papell birim kök testleri	Türkiye orta gelir tuzağında değildir.
Ünlü ve Yıldız (2018)	1950-2014	71 Orta Gelirli Ülke	ADF, Narayan ve Popp (2010) birim kök testleri	Türkiye orta gelir tuzağında değildir.
Tıraşoğlu ve Karasaç (2018)	1960-2016	E-7 Ülkeleri	ADF, PP, Zivot ve Andrews (1992), Lee ve Strazicich (2013), Lumsdaine ve Papell (1997) ve Lee ve Strazicich (2003) testleri	Türkiye orta gelir tuzağında değildir.
Tiftikçigil vd. (2018)	1969-2015	E-7 Ülkeleri	ADF, CHILL, Sollis, Kruse, KSS ve Ng-Perron birim kök testleri	Türkiye orta gelir tuzağında değildir.
Manga vd. (2019)	1950-2014	Türkiye	Carrion-i Silvestre vd. (2009) birim kök testi	Türkiye orta gelir tuzağında değildir.
Kızılkaya (2022)	1960-2020	Türkiye	Zivot Andrews, Fourier KSS, Fourier KPSS, Fourier ADF ve Lee-Strazicich birim kök testleri	Türkiye orta gelir tuzağında değildir.
Taşar vd. (2016)	1960-2014	Türkiye	Lee-Strazicich, Narayan-Popp, Zivot-Andrews, PP ve ADF birim kök testleri	Türkiye orta gelir tuzağında değildir.

Yazar	Zaman Aralığı	Ülke	Yöntem	Bulgu
Bozkurt vd. (2016)	1982-2012	28 Üst-Orta Gelirli Ülke	CADF birim kök testi, Durbin-Hausmann Eş-Bütünleşme Testi	Türkiye orta gelir tuzağında değildir.
Öztürk ve Tiftikçigil (2020)	1967-2016	Türkiye	ADF, PP and DF-GLS, Zivot-Andrews-ZA, Lee and Strazicich-LS, Carrion-i Silvestre-CS birim kök testleri	Türkiye orta gelir tuzağında değildir.
Göktaş (2021)	1960-2019	26 Üst-Orta Gelirli Ülke	Christopoulos ve Leon-Ledesma (2010) Fourier ADF birim kök testi, Enders-Lee esnek Fourier DF tipi (2012) birim kök testi	Türkiye orta gelir tuzağında değildir.

Kaynak: Literatür bilgilerinden derlenerek yazarlar tarafından oluşturulmuştur.

6. Sonuç

İktisadi büyüme ve kalkınma literatüründe, orta gelir tuzağına yönelik ilgi ve çalışmaların artması, sadece betimsel faktörler aracılığıyla değil, aynı zamanda ampirik ve teorik olarak yaklaşımların geliştirilmesine imkân sağlayarak ülke ekonomilerinin gerçekten tuzağa yakalanıp yakalanmadıkları konusundaki araştırmaların çeşitlenmesine neden olmuştur. Bahsi geçen araştırmalar tek başına Türkiye ekonomisinin ele alındığı veya Türkiye'nin de içinde bulunduğu ülke grupları şeklinde literatürde yerini almıştır.

Orta gelir tuzağının tespitine yönelik Türkiye üzerine yapılan çalışmaların ya da Türkiye ekonomisinin de dahil edildiği çoğul ülkeli çalışmaların ortak bir düşüncüyü yansıtmadığı görülmüştür. Betimsel ve istatistiki analizlere konu olan yıl aralıkları ve ülke gruplarının makroekonomik göstergelerinin birbirinden farklı olması tuzak kavramının çeşitlenmesine neden olmuştur. Türkiye'nin dahil edildiği ulusal ve uluslararası çalışmalarda 'Türkiye ekonomisi orta gelir tuzağındadır /değildir /riskindedir' gibi çeşitli çıkarımların varlığı tespit edilmiştir.

Literatürün geneli açısından bakıldığında hem betimsel hem de ampirik çalışmaların genel sonucu, Türkiye ekonomisinin "büyük oranda orta gelir tuzağında olduğuna ilişkin çıkarımların güçlü" olduğuna yöneliktir. Türkiye'nin ekonomik geçmişi ve politika açımları göz önüne alındığında özellikle de 1980 sonrası yaşanan istikrarsızlıklar ve ekonomik büyümenin hedeflenen düzeylerde gerçekleştirilememesi, 2020 yılında gerçekleşen pandemi ve sonrası durağan bir büyüme yaşanması orta gelir tuzağına yönelik bulgularla paralellik göstermesi açısından önem arz etmektedir.

Kaynakça

- Ada, A. ve Acaroğlu, H. (2016). An empirical remark about middle income trap problem for Turkey. Research journal of politics, economics and management. 4(3): 81-95.
- Agenor, P. R. (2015). Caught in the middle? The economics of middle-income traps. Shorter version forthcoming, Journal of economic 2015/06.
- Aiyar, Duval, R. A., Puy, D., Wu, Y. ve Zhang, L. (2013). Growth slowdowns and the middle income trap. IMF working paper No 2013/071.

- Alancıoğlu, E., Arslan, İ., Bayraktutan, Y. (2019). Orta gelir tuzağının belirleyicileri: yükselen ekonomiler üzerine bir analiz, Gaziantep university journal of social sciences, 18(4): 1489-1500.
- Alancıoğlu E., Arslan İ., Bayraktutan Y. (2019). Orta gelir tuzağı, nedenleri ve çıkış politikaları, Akademik araştırmalar ve çalışmalar dergisi, 11(21): 472-486
- Alkan, H.I. ve Ümit, Ö. (2018). Orta gelir tuzağının Türkiye açısından incelenmesi ve tuzaktan çıkış stratejileri. Manas sosyal araştırmalar dergisi. 7(4): 97-112.
- Ay, A., Akar, G. ve Akar, T. (2016). Middle income trap: a comparison between brics countries and turkey. Economic and environmental studies. 16(2): 279-301.
- Bahçekapılı, C. (2015). An unhappy stop on the way to development: the middle income trap in the Turkish economy. International organization for research and development,IRC-2015, İstanbul.
- Bal, H., Algan, N., Manga, M. ve Ballı, E. (2016). Orta gelir tuzağının belirleyenleri üzerine bir deneme: Tayland, Türkiye ve Çin örneği. ukurova üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü dergisi. 25(3): 347-360.
- Bozkurt, E. (2014). Orta gelir tuzağı: Türkiye ve seçilmiş gelişmekte olan ülkeler üzerine bir araştırma (Doktora Tezi). Atatürk üniversitesi sosyal bilimler enstitüsü.
- Bozkurt, E., Sevinç, H. ve akmak, E. (2016). Orta gelir tuzağı: üst orta gelirli ülkeler üzerine panel veri analizi. Ege akademik bakış dergisi. 16(2): 379-394.
- Bulman, D. (2016). Transitioning from low-income growth to high-income growth: is there a middle income trap? ADBI working paper No. 646. Asian development bank institute.
- Buluş, A. (2015). Türk iktisat politikalarının tarihi temelleri. izgi Kitabevi.
- Buluş, A. ve Kabaklı, E. (2010). 1929 ekonomik buhranı ile son dönem global krizin karşılaştırılması. Sosyal ekonomik araştırmalar dergisi. 10(19): 1-22.
- Cai, F. (2012). Is there a “middle-income trap”? Theories, experiences and relevance to china. China & world economy, 20(1): 49-61.
- Carnovale, M. (2012). Developing countries and the middle income trap: predetermined to fall? Newyork university leonard n. Stern school of business, bachelor of science.
- Celasun, M. (2002). 2001 Krizi, öncesi ve sonrası: makroekonomik ve mali bir değerlendirme. <https://content.csbs.utah.edu/~ehrbar/erc2002/pdf/i053.pdf>.
- Daude, C. ve Fernández-Arias, E. (2010). On the role of productivity and factor accumulation in economic development in latin america. IDB working series 15. Inter-american development bank.
- Doğan: (2006). 2000’li yıllarda Türkiye’nin ekonomik istikrar arayışları. İstanbul üniversitesi iktisat fakültesi maliye araştırma merkezi konferansları 49. Seri.
- Eğilmez, M. (2018). Değişim sürecinde Türkiye. Osmanlıdan cumhuriyet’e sosyo-ekonomik bir değerlendirme. Remzi Kitabevi.
- Eichengreen, B., Park, D. ve Shin, K. (2011). When fast-growing economies slow down: international evidence and implications for china. NBER working papers 16919. National bureau of economic research.

- Eichengreen, B., Park, D., ve Shin, K. (2013). Growth slowdowns redux: new evidence on the middle-income trap. National bureau of economic research. (18673):1-54.
- Ener, M. ve Karanfil, M. (2015). Türkiye ekonomisinde tasarruf açığının orta gelir tuzağı üzerine etkisi. Eskişehir osmangazi üniversitesi iibf dergisi. 10(2): 31-46.
- Eroğlu, Ö. (2008). Türkiye ekonomisi. Bilim Kitabevi.
- Felipe, J. (2012). Tracking the middle-income trap: what is it, who is in it, and why? (part 1). Working paper no. 715. Asian development bank.
- Furuoka, F., Pui, K. L., Ezeoke, C., Jacob, R. I. ve Yaya, O. S. (2020). Growth slowdowns and middle-income trap: evidence from new unit root framework. Mpra paper 98672, university library of Munich, Germany.
- Garrett, G. (2004). Globalization's missing middle. Foreign affairs. 83(6): 84-96.
- Gill, I. S., ve Kharas, H. (2015). The middle-income trap turns ten. The World Bank. (7403): 1-30.
- Göktaş, Ö. (2021). Üst orta-gelir düzeyinde olan ülkeler orta gelir tuzağındalar mı? Fourier birim kök testlerinden kanıtlar. Ekonometri de güncel yöntemler ve uygulamalar. Ed. Çil, N., 207-224. İstanbul University Press.
- Gönel, F. (2010). Kalkınma ekonomisi. Efil Yayınevi.
- Güneş, H. H. (2009). İktisat tarihi açısından nüfus teorileri ve politikaları. Elektronik sosyal bilimler dergisi. 8(28): 126-138.
- Hacıgökmen, F. (2019). Ekonomik kırılmalıklar; G-20 ülkeleri üzerine bir inceleme. Politik ekonomik kuram. 3(2): 192-213.
- Hausmann, R., Pritchett, L. ve Rodrik, D. (2005). Growth accelerations. Journal of economic growth. 10(4): 303-329.
- Hout, A. V. (2014). Escaping the middle-income trap (master's thesis). Erasmus school of economics, Erasmus University.
- Hsieh, C.T. ve Klenow, P. J. (2010). Development accounting. American economic journal macroeconomics. 2(1): 207-223.
- Karaçor, Z. (2012). Ekonomi Politikası ve Türkiye. Çizgi Kitabevi.
- Karakayalı, H. ve Dilber, İ. (2013). Ekonomik Büyüme ve Kalkınma Teorileri. Emek Matbaacılık ve Yayıncılık.
- Karhan, G. (2019). The middle income trap: evidence for fragile five economies. Journal of the human and social science researches. 8(1): 332-344.
- Kaya, Z., Tokucu, E., Aykırı, M. ve Durmuş, C. (2015). Türkiye ekonomisinde orta gelir tuzağı ve ödemeler bilançosu kısıtı. international conference on Eurasian economies 2015. Ed. Sarı, Gencer, A. H. ve Sözen, İ., 830-840.
- Kaynak, M. (2014). Kalkınma iktisadı. Gazi Kitabevi.

- Kazgan, G. (2013). Türkiye ekonomisinde krizler (1929-2009).İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Kazgan, G. (2016). İktisadi düşünce veya politik iktisadın evrimi. Remzi Kitabevi.
- Keskingöz, H. ve Dilek: (2016). Middle income trap and Turkey. The empirical economics letters. 15(7): 657-666.
- Kharas, H. ve Kohli, H. (2011). What is the middle income trap, why do countries fall into it, and how can it be avoided? Global journal of emerging market economies. 3(3): 281-289.
- Kızılkaya, F. (2022). Orta gelir tuzağı hipotezi ve türkiye: ekonometrik bir yaklaşım. Akademik izdüşüm dergisi. 7(1): 71-83.
- Koçak, E. ve Bulut, Ü. (2014). Orta gelir tuzağı: teorik çerçeve, ampirik yaklaşımlar ve türkiye üzerine ekonometrik bir uygulama. Maliye dergisi. (167): 1-21.
- Kolsuz, G. ve Yeldan, E. (2014). 1980 sonrası Türkiye ekonomisinde büyümenin kaynaklarının ayrıştırılması. Çalışma ve toplum. 1(40): 49-66.
- Konya, Karaçor. Z. ve Yardımcı, P. (2017). The middle income trap: an asesment in terms of Turkish economy. DIEM: Dubrovnik international economic meeting. 3(1): 270-287.
- Kuroda, H. (2012). Paths to overcoming the trap are diverse, itoh, m. (ed), the middle- income trap in Asia, NIRA Policy Review, No:8,[http://www.nira.or.jp/pdf/ e_review58.pdf/](http://www.nira.or.jp/pdf/e_review58.pdf) 25.11.2017.
- Manga, M., Ballı, E. ve Güreşçi, G. (2019). Orta gelir tuzağı: Türkiye üzerine ampirik bir analiz. Dumlupınar üniversitesi sosyal bilimler dergisi. (59): 48-60.
- Nelson, C. ve Plosser, C. (1982). Trends and random walks in macroeconomic time series: some evidence and implications. Journal of monetary economics. 10(2): 139-162.
- Nelson, R. R., & Phelps, E. S. (1966). Investment in humans, technological diffusion, and economic growth. The American economic review. 56(1/2): 69-75.
- Nişancı, M., Gerni, M., Emsen. Ö. S. ve Türkmen, A. (2015). Türkiye ekonomisinin orta gelir tuzağına düşüp düşmediğine dair tartışma: kur değerlendirilmesi çerçevesinde bir bakış. International conference on eurasian economies 2015 Kazan, Rusya.
- Oktar: ve Dalyancı, L. (2010). Finansal kriz teorileri ve Türkiye ekonomisinde 1990 sonrası finansal krizler. Marmara üniversitesi İİBF dergisi. 29(2): 1-22.
- Ongun, M. T. (2001). İstikrar arayışından krize: bir değerlendirme. Gazi üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi. 3(2): 1-14.
- Öztürk, A. C. ve Tiftikçigil, B. (2020). Assessment of the possibility of a middle income trap in Turkey. Journal of life economics. 7(4): 331-348.
- Öztürk, Z. ve Bayramoğlu, A. (2019). Orta gelir tuzağı hipotezi'nin panel birim kök testi ile analizi. Yönetim ve ekonomi araştırmaları dergisi. 17(4): 200-213.
- Paus, E. (2009). The rise of china: implications for latin american development. Development policy review. 27(4): 419-456.

- Paus, E. (2012). Confronting the middle income trap: insights from small latecomers. *Studies in comparative international development*. 47(2): 115-138.
- Paus, E. (2017). “Escaping the middle-income Trap: innovate or perish”, ADBI working paper series, no:685.
- Raworth, K. (2019). Simit ekonomisi 21. yüzyıl iktisatçısı gibi düşünmenin yedi yolu. (A. E. Pilgir, Çeviri). Tellekt-Can Yayınları.
- Robertson, P. E. ve Ye, L. (2013). On the existence of a middle income trap. <https://econpapers.repec.org/paper/uwawpaper/13-12.htm>, (01.02.2022).
- Rodrik, D. (2008). The real exchange rate and economic growth. *Brookings papers on economic activity*. (2): 365-412.
- Rodrik, D. (2009). Tek ekonomi çok reçete: küreselleşme, kurumlar ve ekonomik büyüme. (N. Domaniç, Çeviri). Efil Yayınevi.
- Saatçioğlu, C. (2015). 1990 sonrası Türkiye ekonomisinde yaşanan başlıca gelişmeler bağlamında ithalat büyüklüğü üzerine ampirik bir çalışma. *Öneri dergisi*. 6(24): 209-216.
- Sungur, O. (2015). 2000 sonrası Türkiye ekonomisi: büyüme, enflasyon, işsizlik, borçlanma ve dış ticarete gelişmeler. *Toplum ve demokrasi dergisi*. 9(19): 243-270.
- Şahin, H. (2016). Türkiye ekonomisi. Ezgi Kitabevi.
- Şahin, İ. E. ve Mucuk, M. (2014). The effect of current account deficit on economic growth: the case of Turkey. *Proceedings of international academic conferences 0301828*, international institute of social and economic sciences.
- Şahin, İ., Başer, K. ve Karanfil, M. (2015). Orta gelir tuzağı üzerine ampirik bir çalışma: türkiye örneği (1980- 2013). *Uluslararası Alanya işletme fakültesi dergisi*. 7(2): 225-235.
- Taşar, İ., Gültekin, E. ve Açı, Y. (2016). Is Turkey in a middle income trap? *Journal of applied research in finance and economics*. 1(1): 36-41.
- Tıraşoğlu, M. ve Karasaç, F. (2018). Orta gelir tuzağı: yapısal kırımlar altında e7 ülkeleri için ampirik bir inceleme. *Akademik incelemeler dergisi*. 13(2): 337-361.
- Tiftikçigil, B., Güriş, B. ve Yaşgöl, Y. S. (2018). Does middle income trap exist: evidence from emerging economies: E7 countries for 1969-2015. *Revista galega de economia*. 27(1): 145-162.
- Uyanık, C. C. (2015). Orta gelir tuzağı ve Türkiye'nin konumu açısından bir değerlendirme. *Sosyoekonomi*. 23(26): 175-186.
- Uysal, Ö. (2013). Sürdürülebilir büyüme kavramının çevre ve ekonomik boyutlarının ayrıştırılması. *Uluslararası Alanya işletme fakültesi dergisi*. 5(2): 111-118.
- Ülgener: F. (1991). Milli Gelir, İstihdam ve İktisadi Büyüme. DER Yayınları.
- Ünlü, F. ve Yıldız, R. (2017). Orta gelir tuzağını açıklayan teorik ve ampirik yaklaşımlar. *Erciyes üniversitesi iktisadi ve idari bilimler fakültesi dergisi*. (49): 87-115.

- Ünlü, F. ve Yıldız, R. (2018). Orta gelir tuzağının belirlenmesi: Ekonometrik analiz. Uluslararası yönetim iktisat ve işletme dergisi. 14(1): 1-20.
- Ünlü, F. ve Yıldız, R. (2018b). Orta gelir tuzağının belirleyicileri: diskriminant analizi. Atatürk üniversitesi iktisadi ve idari bilimler dergisi. 32(1): 45-64.
- Ünsal E., İktisada Giriş, (2011), İmaj Yayınevi.
- Yalçınkaya, Ö. ve Aydın, H. İ. (2017). Orta gelir tuzağının belirlenmesi: teorik çerçeve ve türkiye'nin konumu üzerine ekonometrik bir uygulama (1950-2016). Girişimcilik ve kalkınma dergisi. 12(1): 23-35.
- Yeldan, E. (2011). İktisadi büyüme ve bölüşüm teorileri. Efil Yayınevi.
- Yeldan, E. (2012). Türkiye ekonomisi için beşerî sermaye ve bilgi sermayesi birikimine dayalı bir içsel büyüme modeli. Ekonomi-TEK dergisi. 1(2): 21-60.
- Yeldan, E., Taşçı, K., Voyvoda, E. ve Özsan, M.E. (2012). Orta gelir tuzağından çıkış: hangi Türkiye? Cilt 1: Makro/Bölgesel/Sektörel Analiz. Sis Matbaacılık.
- Yılmaz, G. (2014). Turkish middle income trap and less skilled human capital. Working Paper No: 14/30. Central bank of the republic of Turkey.
- Zilberman, D., Khanna, M. ve Harrington, D. R. (2005). Conservation capital and sustainable economic growth. Oxford economic papers. 57(2): 336-359.